

WALTHER RATHENAU

ΥΠΟ Δ. ΚΑΛΙΤΣΟΥΝΑΚΙ

Ο Walther Rathenau εβσελοφονήθη ἐν Βερολίῳ τῇ 11)24 'Ιου-
νίου 1922 ὑπὸ συμπατριωτῶν του. Οὕτω συνεχίζεται ἐξιάκοπα ἡ ἀλω-
σις τῶν ἐξελυγνῶν πολιτικῶν ἐσελοφονιῶν ἐν Γερμανίᾳ. καὶ τοὺς ἀγρίως
κατακρεουργηθέντας Liebknecht καὶ Luxemburg τὸν Eisner, τὸν
Hitzberger ἀκολουθεῖ δυστυχῶς ὁ μεγαλύτερος πάντων, ὁ Rathenau. (1)
Αὐτομάτως ἀνακύπτει τὸ ἐρώτημα ἐνταῦθα, ἕως πότε τέλος πάντων ὁ
λαὸς αὐτὸς τῶν «ποινητῶν καὶ φιλοσόφων» θὰ ἀτιμάζεται διὰ τῶν πο-
λιτικῶν ἐσελοφονιῶν, ἕως πότε ὁ πολιτικὸς φανατισμὸς καὶ τὸ ἀγριον
κομματικὸν μῖσος θὰ εὐρίσκεισι χρόνον μόνον εἰς τὸ αἶμα; Πῶς ἐξηγησι-

1) Το πρῶτον σχέδιον τῆς μελέτης ταύτης ἐδημοσιεύθη εἰς το «Ἐλεύθερον
Βῆμα» (15 'Ιουνίου 1922).

1) Ο Walther Rathenau ἐγεννήθη τῇ 29 'Ἰβρίου 1867 (διήνυε λοιπὸν τὸ
55 ἔτος τῆς ἡλικίας του). Ἐσπούδασε φυσικὴν, χημειὸν, ἐκ ηηροσμέην χημείαν
καὶ μηχανολογίαν. Πρακτικὸς ἤρχισε τὸ σιάδιὸν του ἐν Ἐλβετίᾳ εἰς ἐργοστά-
σιον τι Ἀλουμινίου. Ἐλτα ἐστράφη εἰς ἠλεκτροχημικὰς ἐφευρέσεις ἀποκτήσας
πολλὰ προσιμία καὶ διενθύνας ἐπὶ μικρὸν (1893 99) τὰ Elektrochemische
Werke. Αὐταρθεῖς ἐν τῇ πράξει ἐκλήθη ὑπὸ τοῦ πατρὸς του Αἰμιλίου τοῦ
ἰδρυτοῦ τῆς Allgemeine Elektririzitätsgesellschaft, εἰς τὴν κολλοσιαίαν αὐτὴν
ἐπιχειρήσιν ἐνθα παρεμειναι ἐπὶ μικρὸν. Τῷ 1902 ἀνέλαβε τὴν διεύθυνσιν τῆς
Τρωπέξης Berliner Handelsgesellschaft καὶ ἰδίως τῶν βιομηχανικῶν αὐτῆς
ἐπιχειρήσεων. Ἀμέσως μετὰ τὴν ἐναρξιν τοῦ παγκοσμίου πολέμου ὥργάνωσε τὸ
Τμήμα τῶν πρῶτων ὑλῶν τοῦ Ὑπουργείου τῶν Στρατιωτικῶν ἐν Γερμανίᾳ. Τῷ
1915 θανάτως τοῦ πατρὸς του, διεδέχθη αὐτὸν εἰς τὴν διεύθυνσιν τῆς Α. Ε. Γ.
ὡς πρόεδρος τοῦ Ἱστοπτικοῦ συμβουλίου τῆς. Τῷ 1917 (29 'Ἰβρίου) ἐπὶ τῇ
πειτηνοντιετηρίδι τοῦ ὁ Κάιζερ ἀπέτειμεν εἰς αὐτὸν τὸν Ἀστέρα τοῦ Αὐτοκρα-
τορικοῦ διασήματος μετ' αὐτογράφου ἐπιστολῆς του, εἰς ἐκδόηλωσιν τῆς ὑψηλῆς
ἐκτιμήσεως ἡ ὁποία ὠφείλετο εἰς τὸ ἀπέραντον ὀργανωτικὸν ἔργον του διὰ τὴν
ἰδρύσιν καὶ λειτουργίαν τοῦ τμήματος τῶν πρῶτων πολεμικῶν ὑλῶν. Τῇ 30
Μαΐου 1920 ἀνέλαβε τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Ἀνοικοδομήσεως. Τὸν Ὀκτώβριον τοῦ
ἰδίου ἔτους ἀπεμακρήνθη προσωρινῶς τῆς Ὑπουργίας καὶ διεξήγαγε τίς ἐν
Λονδίῳ, Παρισίοις καὶ Κάνναις διαπραγματεύσεις. Τῇ 31 'Ιανουαρίου 1922
ἀνέλαβε τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν, μετὰ τοῦ Wirth δὲ ἀντεπροσώπωνσε
τὴν Γερμανίαν εἰς τὴν διάσκεψιν τῆς Γενεύης. Ἦτο ἀγαμος. Πυρὰ τὴν νεκρί-
κην αὐτοῦ κλίνην ἐθρήνησεν αὐτὸν ἡ γηραιά του μήτηρ.

ται τὸ γεγονός τοῦ γενικοῦ πολιτισμοῦ τοῦ λαοῦ τούτου καὶ τῆς ὀπισθοδρομικότητός του εἰς τὴν πολιτικὴν ἐξημέρωσιν. Μάλιστα καὶ τοῦτο τὸ περίεργον παρατηρεῖται: Οὐδεὶς ἐκ τῶν συντελεσάντων εἰς τὴν καταστροφὴν τοῦ τόπου αὐτοῦ ἔπαθέ τι. Μάλιστα πολλοὶ ἐξ αὐτῶν εἴτε εἰς τὴν χώραν των εἴτε καὶ εἰς τὴν ἄλλοδαπὴν δι' ὀγκωδῶν τόμων ἀπολογεῦνται, ὑπεραμύνονται ἑαυτῶν, μέχρι τοῦ σημείου καὶ νὰ καθάπτωνται τοῦ δυσμοίρου λαοῦ των, τὸν ὅποιον ὠδήγησαν εἰς τὴν σημερινὴν ἐλκερινότητά του. διότι οὕτως καὶ ὄχι ἄλλως ἔπραξεν.

Τὴν ἐξήγησιν τοῦ φαινομένου τούτου δύναται νὰ ἀνεύρῃ τις ἴσως εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ αὐταρχισμοῦ στηριζομένην τέως πολιτικὴν γερμανικὴν ζωὴν, ἢ ὅποια ἐνῶ κατὰ τὰ ἄλλα γενικῶς προήγαγε τὸν λαὸν τοῦτον ταχέως, ὥστε εἰς διάστημα ἡμίσεος αἰῶνος περίπου νὰ φέρῃ αὐτὸν εἰς τὴν πρωτοπορίαν τῆς Εὐρώπης ¹⁾, ὅμως πολιτικῶς, διὰ τῶν εἰκονικῶς λειτουργούντων κοινοβουλίων, διὰ τοῦ ἐκλογικοῦ συστήματος τῶν τριτῶν τάξεων, διὰ τοῦ ἀκράτου μοναρχισμοῦ καὶ τῆς ὀλιγαρχίας, ἐκράτησεν αὐτὸν εἰς νηπιώδη κατάστασιν. Εἰς τὴν κατάστασιν ἐκείνην, ἢ ὅποια δι' ὑπερτροφικοῦ ἐγωῖσμοῦ ψευδῶς ὑπερτιμῶσα τὰς ἰδίας καὶ ὑποτιμῶσα τὰς ξένας δυνάμεις, ὠδήγησε τὸν λαὸν τοῦτον εἰς τὴν πολεμικὴν καταστροφὴν.

Ἡ ἀδιάσειστος αὕτη ὑποκειμενικὴ ὑπερύψωσις, ἡ ὠδηγήσασα ἀπὸ τοῦ Καντίου διὰ τοῦ Fichte εἰς τὸν Nietzsche, ἡ ὅποια μόνον εἰς τὴν ἐσωτερικὴν φωνὴν τῆς συνειδήσεώς της πιστεύει ἀδιαφορεῖ δὲ διὰ πᾶν ἐκτός τοῦ κύκλου τῶν παραστάσεών της εὐρισκόμενον, εἶναι παραλλαγή, τις τῆς ἰδικῆς μας περὶ «αὐτοτελείας» νοσηρότητας. Ἡ ἀντίληψις αὕτη, ὀδηγεῖ τελικῶς εἰς μανικὴν ἀπομόνωσιν. Αὕτη ἀσχολεῖται μόνον μὲ τὸν ἑαυτὸν της, δὲν ἐπιδρᾷ δὲ ἐπ' αὐτῆς οὐδαμῶς ὁ ἐξωτερικὸς κόσμος. Δι' αὐτὴν ἔχει ἀπωλεσθῆναι τὸ ὑποκειμενικὸν καὶ ἀντικειμενικὸν ἰσχυροῦς. Αἱ σκέψεις καὶ αἱ πράξεις της δὲν ἀναμετρῶνται καὶ διὰ τοῦ ὁρματος τῶν ἄλλων, δὲν ἀντικατοπτρίζονται καὶ εἰς τὸ κάτοπτρον τοῦ περιβάλλοντος ἡμᾶς κόσμου.

* *

Ὁ παγκόσμιος πόλεμος ἔλαβε χώραν καὶ ἀπωλέσθη διὰ τὴν Γερμανίαν διότι αὕτη δὲν ἀνέδειξεν εἰς τὴν μεταδισμαρχικὴν ἐποχὴν μεγάλαν

1) Εἰς τοῦτο βέβαια δὲν συνετέλεσεν ὀλίγον καὶ ἡ μεγάλη πολιτικὴ ἀδύναμις συντηρητικῆς, διάνοια τοῦ Βίσμαρκ.

λους πολιτικούς. Ἄν ἀνεδείκνυε τοιούτους εἴτε δὲν θὰ ἐλάμβανε χώραν καθόλου ὁ πόλεμος, εἴτε θὰ ἐτελείωνεν ἂν ὅχι μὲ νίκην ἑμῶς μὲ ἐννεμιον εἰρήνην. Ἀν ἀνέδειξε λοιπὸν ὁ πόλεμος πολιτικὴν τινα διάνοιαν ἐν Γερμανίᾳ, ἀνέδειξεν ὁμῶς μεγάλους ὀργανωτὰς καὶ οἰκονομολόγους. Εἰς τὴν κορυφὴν αὐτῶν ἵστατο ὁ W. Rathenau. Μήπως ἑμῶς ὁ ὀργανωτὴς τῆς πολεμικῆς γερμανικῆς οἰκονομίας δὲν ἦτο μέγας πολιτικός, οἰκονομολόγος, συγγραφεὺς καὶ μεγάλυτερος κοινωνικός φιλόσοφος; Ἡ μεγάλη ἀξία τοῦ ἔστος ἐπηγάγεε διότι ἀπορματο ἐκ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, διότι ἦτο ὁ γενικός διευθυντής ἐνδὲ τῶν μεγλυτέρων εὐρωπαϊκῶν βιομηχανικῶν ὀργανισμῶν, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἐξαπλώσει τὰς ἐγκαταστάσεις τοῦ εἰς ἕλκον τὸν κόσμον.

Ἐλαχίστους ἄνδρας τόσον πολυσχιδεῖς καὶ τόσον πλουσίους εἰς ἀνχλαμπὰς πνεύματος ἔχει σήμερον — ἂν καὶ ἄλλοτε μᾶς ἐχάρισε τὰ πανευκυχλιώτερα τῶν πνευμάτων — νὰ ἐπιδείξῃ ἡ Γερμανία ὡς τὸν δολερονηθέντα. (Ὁ τύπος τοῦ μεγάλου μονομεροῦς πνεύματος, τοῦ ἐμπόρου, τοῦ φιλοσόφου, τοῦ μηχανικοῦ, τοῦ συγγραφέως κλπ. δὲν εἶναι σπάνιον τι, ὅχι ὁμῶς καὶ τοῦ καθολικῶς ἐπισκοποῦντος τὴν ζωὴν, ἡ ὁποία εἶναι ἐνιατόν τι καὶ ἀρμονικὸν σύνολον. Ἦτο ἐκ τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων τῶν ὁποίων τὸ πνεῦμα λύει αὐτοὺς ἀπὸ τὰ δεσμὰ τοῦ παρελθόντος, τὸ δὲ θάρρος δοτῆαι εἰς τὴν ἐπ' ἀγαθῷ τῆς ὁλότητος χρησιμοποίησιν τῶν εἰς τοῦ πνεύματος ἐπινοηθεισῶν νέων ἀρχῶν. Ἦτο ἡ ἀναπαράστασις τῆς ὀγιοῦς γερμανικῆς πνευματικῆς, πρακτικῆς καὶ πολιτικῆς σκέψεως. Ἦτο ὁ ἀντιπροσωπευτικὸς τύπος τῆς νεαρᾶς δημοκρατίας, τοῦ γερμανοῦ πολιτικοῦ πολιτεύου. Διεκαίετο ὑπὸ τοῦ πύθου πρὸς τὴν ἀλήθειαν, πρὸς τὴν ἐξ ἠθικῆς ἀνάγκης ἐπιβαλλομένην ἀντακοπὴν τοῦ ὕλισμοῦ τῆς ψευδοῦς καὶ ἀνεργατίστου πνευματικῆς ἐποχῆς μας. Ἐκ τῶν λόγων τούτων ἐνεπνέετο εἰς τὴν ἡμελλῶσιν ἠθικῆς δημοκρατίας, ἡ ὁποία ἐδραζομένη ἐπὶ τοῦ νέου κοινωνικοῦ δικαίου, ἐπὶ τῆς ἠθικῆς εὐθύνης καὶ λογοδοσίας πρὸς τε τὸ κράτος, τὴν κοινωνίαν καὶ τὴν ἐθνικὴν οἰκονομίαν θὰ διτηκόλυνε καὶ τὴν ολοκληρωτικὴν πραγματοποίησιν τῆς. Τριοῦτο: κῆρυξ, τοιοῦτος ἄνθρωπος μετὰ θάρρους τῆς γνώμης, τοῦ λόγου καὶ τῆς πράξεως ἦτο ὁ Rathenau. Εὐθαρσῶς ἀντεμετώπισε τὴν ἀνάγκην νέας κοινωνικῆς ὀργανώσεως, εἰθεωρεῖτο δὲ ὑπὸ τῶν βιομηχανίων συναδέλφων του ὡς ἀποστάτης καὶ πειλέμιος τῶν ἰδίων συμφερόντων των. Ἀν ἡδύναντο οὔτοι νὰ ἀπαλλαχθῶσι τῶν ἀμέσων σκέψεων των οὔτε νὰ διαγνώσωσιν ὅτι ἡ οἰκονομικὴ δρᾶσις δὲν εἶναι ἰδιωτικὴ ὑπόθεσις μόνον, ἀλλ' ἀλληλοσχετισμὸς συμφερόντων, τὰ ὁποία ὁ ἐπισκοπῶν αὐτὰ καὶ τὰ

συνδεόμενα πρὸς ταῦτα δημόσια συμφέροντα μὲ κοινωνικὸν αἶσθημα, δὲν δύναται νὰ παρίδῃ. Ἐν ἀνάγκῃ μάλιστα καὶ περιορίζει τὰ ἴδια συμφέροντά του πρὸς χάριν τούτων. Οἱ ἄνθρωποι οὗτοι τοῦ πνεύματος εἶναι ἐχθροὶ εἰς τὰ ὅμματα τῶν «ἐμπόρων» μόνον.

Ὀλίγοι ἄνθρωποι τόσον φιλαλληλικῶς καὶ μὲ ἀφιλοκέρδειαν εἰργάσθησαν ἐγκαταλείποντες πλουσίαν ἄνεσιν καὶ φυσικὰς αὐτῶν κλίσεις διὰ νὰ ἀναλάβωσι μάλιστα τὸ τότεν ἔλαττον σήμερον ὑπούργημα τῶν ἐξωτερικῶν τῆς Γερμανίας. Ἡ ἠθικὴ φύσις του, ἡ πλήρης συναισθησέως ἑθνικῆς τιμῆς του, ἡ ἀνάγκη τοῦ χρόνου καὶ ἡ κατηγορικὴ προσταγὴ διέμελψαν ἐν αὐτῷ σιδηροδὸν αἶσθημα καθήκοντος καὶ βαθείας ἠθικότητος. ὥστε ἡ ὑποχρέωσις αὐτῇ νὰ θεωρῆται ὑπ' αὐτοῦ ὡς τοιχεῖός τις καθήκον. Ταῦτα πάντα - ἃς προσθέτομεν διὰ τὴν Γερμανίαν καὶ τὸ Ἰουδαϊκὸν θρησκευμὰ του - προσεπένειαν εἰς αὐτὸν τὸ μίτρον ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐκορέσθη μόνον εἰς τὴν διὰ τῶν σφαιρῶν καὶ βρομῶν κατακρεούργησιν του.

* *

Τὴν 8. Αὐγούστου 1914, μᾶς διηγείται ὁ ἴδιος, περίφροντις διὰ τὴν δυσχερὴ θέσιν, εἰς τὴν ὁποίαν περιήρχετο ἡ Γερμανία λόγῳ τοῦ Ἀγγλικοῦ ἀποκλεισμοῦ. παρουσιάσθη μόνος καὶ αὐτοκλήτως πρὸς τὸν Ὑπουργὸν τῶν Στρατιωτικῶν τῆς Γερμανίας καὶ ἐξέθηκεν εἰς αὐτὸν τὰς σκέψεις του, περὶ ἐξουδετερώσεως τοῦ ἀποκλεισμοῦ τούτου, διὰ τῆς ὁργάνωσος τῆς γερμανικῆς διομηχανίας. Χωρὶς αὐτὴν ἴσως ἀπὸ τοῦ 1915 νὰ ὑπέκυπτεν ἡ Γερμανία ἄνευ ὅρων εἰς τοὺς ἀντιπάλους τῆς. Τοῦ ἀνετίθη ἀμέσως ἡ ὁργάνωσις καὶ διανομὴ τῶν πρώτων πολεμικῶν ὀλῶν ἐν Γερμανίᾳ, καὶ ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης μέχρι τῆς δολοφονίας του ὁ Rathenau ὑπηρέτησε τὴν γερμανικὴν πατρίδα του δι' ἔλκων τῶν μεγάλων πνευματικῶν καὶ οἰκονομικῶν δυνάμεων του. Ἡ ἱδεολογία του καὶ μικρὰς τινος περὶ αὐτὸν ὁμάδος συνεργατῶν, οἱ ὁποῖοι εὐχαρίστως, ἄνευ ἀντιμισθίας, ἄνευ ὑποχρεώσεως, ἐν ἀδιαπτύτῳ ἐνθουσιῶδει ἐργασία καὶ φιλίᾳ συμπεραξεὶ συνειργάσθησαν μετ' αὐτοῦ, ἐξέτειναν ὑπὲρ τὴν Γερμανίαν νέαν οἰκονομικὴν λειτουργίαν καὶ νέαν δίκτυον διομηχανικῆς ὁργάνωσεως. Οὕτως ἀπεκλήθη ὁ Rathenau ὁ πατὴρ τῆς πολεμικῆς οἰκονομίας. Βεβαίως εἰς αὐτὸ συνετέλεσε καὶ ἡ ἀκραία καὶ εὐπροσάρμοστος Γερμανικὴ διομηχανία, ἡ ὁποία ἦτο εἰς θέσιν καλῶς διοικουμένη νὰ παρουσιάσῃ τὰ πολεμικὰ ἐκεῖνα θαύματά της. Μετὰ τὴν ὁργάνωσιν ταύτην ὁ Rathenau ἀπεχώρησεν ἀπὸ τοῦ Ὑπουργείου τὴν

ἀνοίξιν τοῦ 1915. Ἐκτοτε ἀκολουθῶν τὸ «κοινωνικόν» ρεῦμα τῆς ἐποχῆς, τὸ ἐπιδιώκον τὴν δημιουργίαν τοῦ Νέου εἰς πάσας τὰς κοινωνικὰς ἐκφάνσεις, ἐν ἡσυχίᾳ καὶ ὑψηλῇ μετριοφροσύνῃ κατέγραψε τὴν πείραν πλουσίου βίου. Ἐπεζήτησεν ὡς «προφήτης» (1) τῆς νέας ἐποχῆς νὰ συνενώσῃ τὰς καθ' ἑκάστον τάσεις τῆς καὶ νὰ συμπήξῃ αὐτάς εἰς σταθερὸν οἰκοδόμημα. Ἐξημοσίευσεν λοιπὸν πολλὰ ἔργα τοῦ κοινωνικά, φιλοσοφικά, οἰκονομικά κλπ. «Τὸν Πορισμὸν τῶν πρώτων ὧλων ἐν Γερμανίᾳ» (1915), τὸ περὶ «Μελλοντικῶν πραγμάτων» (1917) τὸ ὁποῖον ἐκύκλοφόρησεν εἰς ἑκατοντάδας χιλιάδων, τὰ «Προβλήματα τῆς εἰρηνικῆς οἰκονομίας» (1917), τὴν «Νέαν Οἰκονομίαν» (1918), τὴν «Αὐτόνομον Ὀικονομίαν» (1919), τὸ «Νέον Κράτος» (1919), τὴν «Νέαν Κοινωνίαν» (1919), τὸ περὶ Κάζερ (1919), τὴν «Κριτικὴν τῆς τριπλῆς ἀπαναστάσεως» (1919), τὸ περὶ «Ἀνωρύμων Ἑταιρειῶν» (1919), τὸ μετὰ τὴν «Πλημμυρίδα» (1919), τὰ «Ἐπίκαιρα» τὸ πρὸς τοὺς «Γερμανοὺς ἐφήδους» καὶ εἰτι ἄλλο. Τὰ ἔργα (2) τοῦ ταῦτα καὶ ἡ πρακτικὴ δράσις τοῦ ἀνέδειξαν αὐτὸν μίαν ἀπὸ τὰς μεταλυτέρας γερμανικὰς οἰκονομικὰς καὶ κοινωνικὰς φυσιογνωμίας, προσεπόρισαν δὲ πλῆθος ὁπαδῶν εἰς αὐτόν, πρὸ παντὸς ἐκ τῆς νεωτέρας γενεᾶς. Τὰ ἔργα ταῦτα τοῦ ὀρίμου καὶ περιεκτικοῦ τούτου πνεύματος θὰ χρησιμοποιήσουν οἱ τε σύγχρονοι καὶ οἱ ἐπίγονοι εὐγνωμόνως ἐνθυμούμενοι τὸν ἄνδρα.

* *

Ἐὰν θὰ ἐτόνιζα τὴν μεγάλην διαφορὰν τοῦ Rathenau ἀπὸ τοῦς λοιποῦς ἀνθρώπους θὰ ἔλεγον ὅτι ἦτο ὁ ἄνθρωπος τοῦ πνεύματος ἀλλὰ καὶ τῆς πράξεως, τῶν ἔργων. Συλήθως, ἂν ὅχι πάντοτε, ἔχομεν εἰκονομαμένους καὶ ἔρῳντας. Ὁ κύκλος τῆς δράσεως αὐτοῦ καὶ ἡ δύναμις τοῦ, ἡγούμενου ἐνὸς τῶν μεγίστων εὐρωπαϊκῶν Konzern ἦσαν ἰσότιμα πρὸς τὰ τοῦ ἡγεμόνος μικροῦ κράτους. Τὴν διελληνὴ φήμην τοῦ ὡς κοινωνικοῦ φιλοσόφου καὶ συγγραφέως, τοῦ ὁποῖου τὰ ἔργα κατὰ ἑκατον-

1) Βλ. Arnold Steimann - Bucher. Sozialisierung, 1919 σελ. 122.

2) Τὰ ἔργα τοῦ Rathenau εἶχον ἐκδοθῇ ἅπαντα εἰς ὁ τόμους εἰς τοὺς ὁποίους περιείχοντο καὶ τινὰ προπολεμικά («Φιλοσοφήματα», «Κριτικὴ τῆς ἐποχῆς» [1912] «Μηχανικὴ τοῦ Πνεύματος» [1914]). Μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ θὰ ἐξεδίδοντο οἱ τέσσαρες τελευταῖοι λόγοι τοῦ εἰς τὰς διεθνεῖς Συνελεύσεις «Von Cannes bis Genua» ὡς Monumentum aere perrennius τῶν πρὸς τὴν πατρίδα ἀποφασιστικῶν ὑποθέσεων τοῦ.

τάδας χιλιάδων εκυκλοφόρουσιν, θὰ ἐφθόνουν καὶ μεγάλα πνεύματα.

Κατὰ τῶν οἰκονομικῶν μελλοντικῶν σχεδίων τοῦ Rathenau δὲν ἔλλειψαν αἱ ἀντιρρήσεις ¹⁾. Καὶ δυσπιστίαν μάλιστα ἐξεδήλωσάν τινες ὡς πρὸς τὸ πρόσωπόν του. ²⁾ ἐπὶ τῆς Ἑθνικῆς Οἰκονομίας Ἰπουργοῦ Schmid διέγραφεν αὐτὸν ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν μελῶν τοῦ Ἀνωτάτου Οἰκονομικοῦ συμβουλίου, ὡσπύτως δὲ δὲν προσελήφθη οὕτε εἰς τὴν κατάρτισιν τῆς πρώτης ἐπιτροπῆς τοῦ ἐκσοσιαλισμοῦ. Ἐπρεπε νὰ ἐπιβληθῇ διὰ τῆς δημοσίας γνώμης ἡ δημιουργικὴ καὶ καταστατικὴ σκέψις τοῦ διὰ νὰ ἐπιτραπῇ εἰς αὐτὸν ἡ εἰσοδος εἰς τε τὸ Α. Οἰκ. Σ. καὶ εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ ἐκσοσιαλισμοῦ ἐπιτροπὴν ³⁾ τῷ 1920.

Ἡ διὰ τῆς Γερμανικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1918 ἐπαλθοῦσα πολιτικὴ μεταβολὴ ὠδήγησε τὸν Rathenau μετὰ τοῦ Dernburg, Th. Wolff καὶ ἄλλων εἰς τὸ νεοσύστατον δημοκρατικὸν κόμμα, τὸ ὅποιον οἱ ἔθνικοφρονες Γερμανοὶ κατηγοροῦν ὡς ἰουδαϊζόν. Παρὰ ταῦτα δὲν ἐπολιτεύετο ἐξ ἐπαγγέλματος καίτοι εἰς τὰ κομματικὰ δημοκρατικὰ συνέδρια (Nürnberg 1920) οἱ λόγοι του ἀπετέλουν τὸ κύριον θέμα τῶν συζητήσεων. Ὁ Rathenau εἶχε μετὰ περισκέψεως ἐκφρασθῇ καθέσεν ἀφορὰ τὴν ἀποδοχὴν τοῦ Λονδινεῖου τηλεσιγράφου τῶν συμμάχων δεκτοῦ ὅμως γινομένου τούτου ἐφρόνει ὅτι ἔπρεπε νὰ τιμηθῇ ἡ ὑπογραφή τοῦ γερμανικοῦ λαοῦ.

* *

Ἡ πρωθυπουργία τοῦ Wirth ἀνέδειξεν αὐτὸν τῇ 30. Μαΐου 1921 ὑπουργὸν τῆς Ἀνοικοδομήσεως. Οὕτως ὁ τέως μεγαλοβιομήχανος καὶ συγγραφεὺς ἐφέρετο ἐκ νέου εἰς τὸ κέντρον τοῦ πολιτικοῦ βίου. Ἡ σπουδαιότερα ὑπηρεσία του κατ' αὐτὴν ἦτο ἡ ὑπογραφή τῆς συμφωνίας τοῦ Wiesbaden μετὰ τοῦ Loucheur. Τούτου εἶχε προηγηθῇ ἡ Λονδινεὺς συμφωνία Γαλλίας — Ἀγγλίας ἡ ὅποια ἐπέβαλε βαρυτάτας ὑποχρεώσεις εἰς τὴν Γερμανίαν. Ὁ Rathenau ἐμετρίασεν αὐτάς κατορθώσας ὅπως μέγα μέρος ἐκ τῶν εἰς χρυσὸν καὶ συνάλλαγμα ἐπιβληθεισῶν ὑποχρεώσεων μετατραπῇ εἰς πραγματικὰς, εἰς εἰδους παροχάς. Ἐνταῦθα ἐγένετο

1) Βλ. Arnold Steimann = Bucher. Sozialisierung? 1919 σελ. 153. Αὐστηράν δὲ κριτικὴν τῆς πολιτικῆς ὑποχρεωτικῆς οἰκονομίας τοῦ Rathenau εἰς L. v. Wiese: Freie Wirtschaft 1919.

2) Βλ. Δ. Κάλιτσοῦ νάκι. Αἱ σημεριναὶ τάσεις πρὸς ἐθνικοποίησιν. (Ἐν τῷ Ἀρχεῖφ. τούτῳ Α' σελ. 62).

τὸ πρῶτον βήμα ὅπως ἡ περὶ ἐπανορθώσεων συζήτησις ἐκφύγῃ ἀπὸ τὸ πολιτικὸν πεδίου καὶ βρασισθῇ ἐπὶ τοῦ πρακτικῶς κατορθωτοῦ. Καίτοι: δὲ ἡ σύμβασις αὕτη ἐπεκρίθη ὑπὸ τινων, ὅμως οὐδεὶς προέτεινε καλυτέραν ταύτης: μὲ ἐλπίδας ἀποδοχῆς.

Εἶτα ἔλαβε μέρος εἰς τὰς διαπραγματεύσεις Λονδίνου, Παρισίων καὶ Καννῶν. Τὸν Ἰανουάριον 1922 ἀνέλαβε τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν συνεχίσας ἐν Γενούῃ μετὰ τοῦ Wirth τὸ οἰκονομικὸν ἔργον τοῦ Wiesbaden, Λονδίνου καὶ Παρισίων.

Ἐν Γενούῃ ἀμέσως ἐπεβλήθη. Ἐξέχων Ἀμερικανὸς ἔλεγεν ὅτι πάραυτα ἀντελαμβάνετό τις ἐκεῖ δύο πραγματικῶς μεγάλας προσωπικότητας τὸν Lloyd George ¹⁾ καὶ τὸν Rathenau. Ὁ Corriere della Sera, ὁ ὁποῖος μάλιστα μετὰ τὴν συνθήκην τοῦ Rapallo δὲν διέκειτο πολὺ φιλικῶς πρὸς τοὺς Γερμανούς, μετὰ τὸν ἐξόχως ἐπιδοκιμασθέντα τελευταῖον λόγον του ἐν Γενούῃ ἀπεκάλει αὐτὸν «Γκαίτικὴν (Goethe) προσωπικότητα», «πρακτικὸν φιλόσοφον».

Ἐν τῇ Διασκέψει ταύτῃ ὁμίλησε μὲ τὴν συνήθη εὐγένειαν καὶ ἀξιοπρέπειαν τοῦ ἥθους του καὶ μὲ ὑπάτην ἀνθρωπιστικὴν ἰδεολογίαν. Ὁμίλησε συμβιβαστικῶς διότι τοῦτο ἀπήτει ἡ σκληρὰ πραγματικότης τῆς παγκοσμίου οἰκονομικῆς ἀνάγκης καὶ καταχρεώσεως. Ὁμίλησε μὲ εὐναμιν διότι διεπνέετο ἀπὸ θερμὸν καὶ συγχλονίζον αἶσθημα, ἡ δὲ ἐσωτερικὴ του συγκίνησις ἀνύψωνε τὴν ὁμίλιαν αὐτοῦ εἰς ὑπερχόσμια ὄψη. Μὲ παλλομένην ὑπὸ τῆς ἀληθείας καρδίαν ὑπέδειξε τὴν καὶ πέραν τῶν ὁρίων τοῦ δυστυχικοῦ κράτους τοῦ οἰκονομικῆν ἐξυγίανσιν τοῦ κόσμου δι' οἰκονομικοῦ συμβιβασμοῦ ²⁾, ὁ ὁποῖος θὰ ἐξησφάλιζε κατὰ τὴν ὕλιστικοῦ ιστορικὴν ἀντίληψιν καὶ τῇ παγκόσμιον εἰρήνην. Καὶ ἐτελείωσε τὸ

1) Ὁ Lloyd George μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ ὠνόμασεν αὐτὸν ἓνα τῶν ἱκανωτάτων ὑπουργῶν τῆς Εὐρώπης, ὁ δὲ Loucheur ὡμολόγησεν ὅτι εἰς τὰς δυσχερεῖς διαπραγματεύσεις τοῦ Wiesbaden διέγνωσεν ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Rathenau ἄνθρωπον, ὁ ὁποῖος καίτοι ἐπεξήτει παντοειδεῖς εὐκολίας διὰ τὴν χώραν του, ὅμως δὲν ἠδύνατό τις νὰ διαμφισβητήσῃ τὴν καλὴν του θέλησιν. Ἄλλοι μάλιστα ἀπεκάλεσαν αὐτὸν καὶ γερμανὸν «ταπεινὸν», ὁ ὁποῖος ὅμως δὲν ἐπεξήτει παράνομον ἀλλὰ νόμιμον ἐκδίκησιν, πηγίζουσιν αὐτὸ τὴν οἰκονομικὴν εὐπραγίαν καὶ τὴν εἰς ἀνέριμον ἀποκαθισταμένην ἐπιβολὴν τῆς χώρας του.

Διαρκούντος τοῦ πολέμου ταχέως διεῖδε τὸν κίνδυνον πρὸς τὸν ὅποτον ἐφέρετο ἡ πατρίς του διὰ τῶν σφιλμάτων τῆς πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς διοικήσεως. Ὁ πατριωτισμὸς του ὅμως τὸν ἠναγκάσε νὰ ὑποστηρίξῃ ἐνίοτε σχεδὸν δημοσίως τὰ σχέδια τῶν λαχρῶν.

2) Βάσις τούτου ἦτο μέγα δάνειον πρὸς τὴν Γερμανίαν διὰ τὸ ὅποion ὁ Rathenau εἶχε σχεδὸν πεῖσει συνδικατὸν Τραπεζίτῶν ἐν Γενούῃ καὶ ἀπὸ τοῦ ὁποῖου πολλὰ ἤλπιζον οἱ ἐν Γερμανίᾳ.

κύνειόν του τοῦτο ἔσμεν μέ τὰς λέξεις τοῦ ποιητοῦ Pace, Pace, Pace.

Οὕτως αἱ διαθέσεις τῶν τέως ἀντιπάλων ἐθνῶν — καὶ τοῦτο μᾶς τὸ ὁμολογεῖ ὁ Wirth — συνεκεράσθησαν. Ἀντελήφθησαν τὴν ἀνάγκην εἰς τὴν ὅποιαν πράγματι εὐρίσκεται ἡ Γερμανία καὶ ἐπεδοκίμασαν ¹⁾ κατὰ τρόπον πρωτοφανῆ πάντες οἱ παρευρισκόμενοι τὰ λεγόμενά του.

Τὸν ἄνδρα ²⁾ τοῦτον τὸν ὁπίσιον, διὰ τὰ ἔξοχα προτερήματά του, διὰ τὴν ἀβολὸν θέλησίν του, διὰ τὴν φιλαλληλίαν καὶ τὴν ὑπὲρ τῆς ὁλόγητος θυσίας του, ἐσεδάσθησαν οἱ ἀντίπαλοί του, μάλιστα θυσιόμως πως ἐθαύμασαν, ἐφόνευσαν αἱ μυστικά, μοναρχικά, λαϊκά, ἀντισιμητικαὶ λίγαι.

* *
*

Τὸ εὐγενὲς τοῦτο ὄμμα τῆς νεαρᾶς δημοκρατίας ἐξυψώθη ἤδη εἰς ἰσομάρτυρα. Ἐπεσε διὰ τὰς ἰδέας του αἱ ὅποιαι ἀπεσχόπουν τὴν σωτηρίαν τῆς πατρίδος του. Διὰ τὰ ἐξραιώσῃ ὅμως ἀσφαλέστερον τὴν δημοκρατικὴν ἰδέαν.

Καὶ τοῦτο φαίνεται νὰ εἶναι τὸ ἱστορικὸν μοῖραϊον πάντοτε. Ἡ ὑπόθεσις δι' ἣν ἐχύθη αἷμα θεμελιούτα· ἀκλονίστως εἰς τὰς καρδίας τῶν υπερασπιστῶν τῆς. Οἱ ἰσομάρτυρες εἶναι τὰ ἐγγύα τῆς νίκης καὶ ἐπικρατήσεως τῶν νέων ἰδεῶν. Καὶ μὲ τὴν γλυκεῖαν αὐτὴν ἐλπίδα καὶ πίστιν διὰ τὴν ἀνάστασιν τῆς Γερμανίας, εἰς τὴν ὅποιαν ἀκραδάντως ἐπίστευεν, τὴν ὅποιαν μάλιστα ἐβλεπε ἀρχομένην ³⁾ ἀπῆλθεν ἡ ἰδανικῶς ὥρεία καὶ μεγαλοπρεπὴς ψυχὴ του, ἡ τελειότερα ἀναπαράστασις τοῦ ἐπιγίτου ἀτελοῦς.

1) Ὡς εἰπωρ δὲν ἐπέδρα τόσον διὰ τῆς θερμῆς φύσεώς του ὅσον διὰ τῆς εὐκολοῦ κατοχῆς τῆς ὕλης καὶ τῆς εὐχερείας τοῦ λόγου. Καὶ αἱ δυσκολώταται καὶ σπουδαιόταται σκέψεις διευτυποῦντο μετὰ ἰδιοζούσης φυσικῆς εὐχερείας. Ἡ πανεγκύκλιος μόρφωσίς του, ἡ κατοχὴ τῆς ὕλης καὶ τοῦ πνεύματος, ἡ διὰ πᾶν τὸ ἀνώτερον αἰσθησίς του διηυκόλυνον εἰς αὐτὸν τὴν ρητορικὴν ταύτην ἀπλότητά του.

2) Ἦτο πράγματι ἀπὸ τοὺς «ἄνδρας» ἐκείνους τοὺς ὁποίους τὴν πρωτοραίαν τῆς δολοφονίας του διὰ σκανδαλώδους λόγου του εἰς τὸ Reichstag ἐζήτηε ὁ ἀντιπαθὴς ἀρχηγός· τῆς ἐθνικοφρονος γερμανικῆς λαϊκῆς μερίδος Helfferich (Den Feinden muss gezeigt werden, dass es in Deutschland noch Männer gibt.)

Ὁ αὐτὸς Helfferich διὰ τῆς σκανδαλώδους διωγωγῆς του κατὰ μίαν δίκην του προσκάλεσε καὶ τὴν κατὰ τοῦ Erzberger ἐκδίκησιν.

3) Τὸ ἔτος τῆς ὑπουργίας τοῦ Rathenau ἐβαλτίωσε τὴν ἐξωτερικὴν θέσιν τῆς Γερμανίας, προτιπορίσιν εἰς αὐτὴν διεθνὴ ἐμπιστοσύνην, τὴν ὅποιαν ἀπῆλυνεν ἀμέριστον εἰς τὸ ἐξωτερικὸν καὶ τὸ πρόσωπον τοῦ Rathenau.

II

Ὁ ἐξόχως εὐφυής οὗτος ἀνθρώπος, ὁ ἱστολόγος καὶ ὁ πρακτικός, ὁ προφήτης μελλοντικῶν ἱστολογικῶν ἐξελίξεων, ἀπὸ τὰς ὁποίας δὲν πρέπει νὰ παραμένῃ ἀνεπηρέαστος κάθε πρακτικὴ πολιτικὴ δὲν ἦτο σοσιαλιστὴς ὑπὸ τὴν συνήθη κομματικὴν ἔννοιαν. Διεπνέετο παρὰ ταῦτα ἀπὸ τὴν ἰδέαν ὅτι ὅπως ἡ δημοκρατικὴ ἐξέλιξις τῶν χρόνων μας ἐπέφερε καὶ ἐπιφέρει πανταχοῦ μεταβολὰς εἰς τὰς πολιτικὰς θεωρίας μας, οὕτω καὶ ἡ σύνταξις τοῦ οἰκονομικοῦ βίου δὲν εἶναι δυνατόν νὰ παραμείνῃ ἐκεῖ ὅπου μέχρι σήμερον εὕρισκετο, ἀλλὰ πρέπει νὰ παρακλυοῦθῃ τὴν ἐξέλιξιν ταύτην.

Μετὰ τὴν κατάρρευσιν ἐν Γερμανίᾳ τοῦ παλαιοῦ καθεστώτος γενικὴ ἦτο ἡ ἀπαιτήσις διὰ νέαν οἰκονομικὴν ὀργάνωσιν, δι' ἐκσοσιαλισμόν, δι' ἐθνικοποίησιν. Ἐπρεπε λοιπὸν τὰς ὀρμητικὰς ταύτας καὶ μὴ ὥριμους εἰσέτι διαθέσεις τοῦ πλήθους νὰ ὀδηγήσῃ τις πρὸς ἤραμον ἐξέλιξιν. Ἐπρεπε νὰ διαμορφώσῃ τις τὴν νέαν οἰκονομίαν ἐξελικτικῶς καὶ ὄχι ἐπαναστατικῶς. (Ὅτε ὁ ἐλεύθερος ἀνταγωνισμός οὕτε ἡ ἀτομικὴ πρωτοβουλία ἠδύναντο πλέον νὰ μείνωσιν ἀπολύτως ἐλεύθερα. Ἀλλὰ καὶ τὰς μεθόδους τῆς πολεμικῆς ὑποχρεωτικῆς οἰκονομίας δὲν ἔπρεπε νὰ συνεχίσῃ τις ἀπολύτως. Αὕτη — καὶ τοῦτο μᾶς τὸ λέγει ὁ συνεργάτης τοῦ Rathenau ἐν τῇ πολεμικῇ οἰκονομικῇ ὀργανώσει, ὁ Wichard von Moellendorff ¹⁾ — διέπραττε τὸ θελελιῶδες σφάλμα ὅτι δὲν ὀργάνωνε τὴν οἰκονομίαν ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω ἀλλὰ τρόπον τινὰ γραφειοκρατικῶς ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω. Ἦτο λοιπὸν ἀναγκαῖα ὀργάνωσίς τις, ἡ ὁποία θὰ πρεόβαινε μεθοδικῶς ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω. Τοῦτο θὰ ἐγίνετο δυνατόν διὰ συνενώσεως ὄλων τῶν φορέων τοῦ οἰκονομικοῦ βίου εἰς ὀργανώσεις αὐτοδιοικήσεως αἱ ὁποῖαι θὰ περιελάμβανον ὅλους τοὺς μεγαλυτέρους κλάδους τῆς παραγωγῆς.

1) H. Ströbel, Die Sozialisierung 1921 σελ. 134.

Ἡ συνεργασία δὲ τῶν δύο τούτων πρωτεργατῶν τῆς ὁμαδικῆς οἰκονομίας σὺν τῷ χρόνῳ ἐδιχάσθη. Ὁ Moellendorff παρέμεινεν εἰσέτι εἰς τὴν κρατικὴν ὑπηρεσίαν καὶ αὐτὸς θεωρεῖται ὁ πατὴρ τῆς μεθοδικῆς οἰκονομίας τῆς ὁποίας τὸ σχέδιον ἐξεκίνησε μετὰ τοῦ Wissell εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῆς Ἑθνικῆς Οἰκονομίας. Αὕτη κορυφούται εἰς τὸ ἐν Γερμανίᾳ νῦν λειτουργοῦν Ἀνώτατον Οἰκονομικὸν Συμβούλιον. (Βλ. τὴν ἐν τῷ αὐτῷ τύχει μελέτην τοῦ Δ. Λοβέρδου: Τὸ Ἀνώτατον Οἰκονομικὸν Συμβούλιον). Πρὸ παντὸς ἐπαχράτησε μεταξὺ αὐτῶν ἀσυμφωνία τις περὶ τοῦ χρόνου τῆς ταχύτητος τῆς ἐφαρμογῆς τῆς «Νέας οἰκονομίας» ὅτι δηλαδὴ περὶκου καὶ μεταξὺ τῶν μεγάλων σοσιαλιστῶν διὰ τὸν χρόνον τῆς πραγματοποιήσεως τοῦ μελλοντικοῦ σοσιαλιστικοῦ κράτους.

* *

Ἡ οἰκονομικὴ θεωρία τοῦ Rathenau στηρίζεται πρὸ παντός ἐπὶ τῆς προϋποθέσεως ὅτι ὡς τελευταία αἰτία τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως τοῦ 19. αἰῶνος δὲν εἶναι ἡ ἐξέλιξις τῆς τεχνικῆς, ἀλλὰ κυρίως ὁ ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 18. αἰῶνος ἀρξάμενος σπουδαῖος πολλαπλασιασμός τοῦ πληθυσμοῦ τῆς λευκῆς φυλῆς¹⁾ ὅστις λαμβάνει χώραν διὰ τῆς ἐπικρατήσεως τῶν κατωτέρων λαϊκῶν τάξεων καὶ τοῦ παραμερισμοῦ τῶν ἀνωτέρων.

Ἡ μετατροπὴ τῆς ἀρχαίας οἰκονομίας ὅλων τῶν χωρῶν εἰς τὴν νέαν ὀφείλεται εἰς τὴν «ὕπερμεγέθη, ἀναλογικῶς καὶ ἀπολύτως τερματῖαν αὐξησιν τοῦ πληθυσμοῦ». Ἡ ἀτομικὴ οἰκονομία σημαίνει ἀπομεμονωμένας, ἡ ὁμαδικὴ συγκεντρωμένας ὑπαρξεις. Ἡ ἀτομικὴ οἰκονομία πληροῖ τὰς ἀνάγκας τῆς ἀνευ ὑπολογισμοῦ περὶ τοῦ τί ὑπολείπεται, ἡ ὁμαδικὴ ὁμοῦς ζῇ ἐκ τῆς ἐξοικονομήσεως χρόνου, δυνάμεως, ὕλικου, χώρου, καὶ ἄλλων ἀπωλειῶν. Ὁμαδικὴ οἰκονομία δὲν εἶναι οὔτε σήμερον δυνατὴ προκειμένου περὶ ἀραιοῦ πληθυσμοῦ, ὅπως ἡ ἀτομικὴ προκειμένου πυκνοῦ. Εὐθύς ὡς λοιπὸν πυκνωθῇ ὁ πληθυσμός ἀναπτύσσεται καὶ ὁμαδικῶς ἡ οἰκονομία. Ἐννοεῖται ὅτι μέχρι σημείου τινὸς καὶ ἡ οἰκονομικὴ ἀνάπτυξις ἐπανεργαί ἐπὶ τῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ²⁾. Μάλιστα ἡ δύναται νὰ γεννηθῇ καὶ ἀμφιδολία μήπως τὸ φαινόμενον τοῦτο πρᾶγεται ἀντιστρόφως: «Πρῶτον οἰκονομικὴ ἀντήσις ἐπειτα πύκνωσις τοῦ πληθυσμοῦ».

Πάντως ὁ Rathenau προσπαθεῖ νὰ ἐξηγήσῃ τὴν αὐξήσιν ταύτην τοῦ πληθυσμοῦ ἐκ τοῦ γεγονότος τῆς διαρκεῶς ἀνυψώσεως καὶ ἀπελευθερώσεως τῶν κατωτέρων λαϊκῶν στρωμάτων τὰ ὅποια οὕτω γίνονται γονιμώτερα. Ὅριζει μάλιστα ὅτι εἰς τὴν ἐποχὴν περίπου τοῦ Γκαίτε ἤρξατο τὸ φαινόμενον τοῦτο.

Τί ἐγένετο ἄλλοτε προκειμένης τοιαύτης αὐξήσεως:

1) Τὸς σκέψεις του ταύτας ἀνέπτυξεν εἰς τὴν «Κριτικὴν τῆς Ἐποχῆς».

2) Ἀντιρρήσεις κατὰ τῶν συλλογισμῶν τούτων βλέπε εἰς A. Steimann-Bucher σελ. 125. Ὅτι δηλαδή ἡ αὐξήσις τοῦ πληθυσμοῦ καὶ ἡ οἰκονομικὴ ἀνάπτυξις εἶναι σύγχρονοι καὶ κοινὰ ἀποτελέσματα μίᾳ καὶ τῆς αὐτῆς αἰτίας, δηλαδή τῶν προόδων τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς ἐφαρμογῆς τούτων φυσικῶς καὶ οἰκονομικῶς ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς. Μάλιστα διὰ τῆς ἐκδοχῆς ταύτης ἐξηγοῦνται καὶ πολλαὶ ἄλλαι ἐκδηλώσεις, ἡ οἰκοδόμησις τῶν σιδηροδρόμων, τῆς λαγρόφων, τῶν πόλεων μὲ τὰς ὑγεινὰς αὐτῶν διαρρυθμίσεις, ἡ ἐξάπλωσις τῆς μορφώσεως, τῆς οἰκονομικῆς σκέψεως καὶ τέλος ἡ ἐκτίστος μεταστροφή εἰς τὰς περὶ κόσμον θεωρίας καὶ παντός ἄλλου ὅ,τι συνέχεται μὲ αὐτάς.

Οἱ ἄρχαιοι ἔβρουν εἰς τοιαύτας περιπτώσεις ἀποικίας, ἢ νεωτέρα ἐπιτυχὴ προσεπάθησε νὰ εὕρῃ ἀντιφάρμακον τοῦτου εἰς τὴν μετανάστευσιν. Ἐτέραν συμβουλήν, ἰσως τὴν ἀνοσιωτέραν ἢ ὅποια ἐδόθη ποτὲ εἰς τὴν ἀνθρωπότητα, ἔδωσεν ὁ Μάλθος: «Νὰ ἀνασκοποῦν αἱ φυσικαὶ πηγαὶ τῆς ζωῆς καὶ παρὰ φύσιν νὰ περιορισθοῦν εἰ ἐπίγονοι». Ἀναγνωρίζων λοιπὸν ὁ Rathenau τὴν αὐξήσιν ταύτην καὶ ὦν τῆς γνώμης, διὰ αἱ προσπάθεια: πρὸς παρεμπόδισιν ταύτης εὖτε ἠθικαί, εὖτε τελικῶς ἀποτελεσματικαί εἴνε, προσεπάθησε νὰ ρυθμίσῃ τὴν ἐξέλιξιν ταύτην ὡς ἑξῆς:

Διὰ νὰ ἀνταποκριθῶμεν εἰς τὴν δεκαπλασίως καὶ ἑκατονταπλασίως αὐξανομένην ἀνθρωπότητα, καὶ διὰ νὰ προμηθεύσωμεν εἰς αὐτὴν τροφὰς καὶ λοιπὰ χρειώδη ἀγαθὰ πρέπει νὰ εἰσαγάγωμεν τελειῶς νέα ἡθὴ καὶ νόμους εἰς τὸν βίον καὶ τὴν δημιουργίαν μας. Ὅλα ταῦτα θὰ ἀποσκοποῦν εἰς τὸ νὰ πολλαπλασιάσουν ὑπερμέτρως τὴν παγκόσμιον παραγωγὴν καὶ νὰ τὴν καταστήσουν ἱκανὴν ν' ἀνταποκριθῇ εἰς τὰς ἀνάγκας δισεκατομμυρίων ἀνθρώπων. Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀνθρωπίνης ἐργασίας ἔπρεπε νὰ πολλαπλασιασθῇ πολλαχῶς. νὰ ἐγένετο διὰ τελεία ἐκμετάλλευσις τῆς παραγωγῆς. Ἀύξησις τῆς παραγωγῆς μὲ ἐξοικονόμησιν ἐργασίας καὶ ὕλικου εἶνε ὁ τύπος ἐπὶ τοῦ ὁποίου βασίζεται ἡ μηχανοποίησις τοῦ κόσμου.

Ἡ μηχανοποίησις αὕτη, ὑπὸ τὴν ὁποίαν διατελεῖ ἔλος ὁ πολιτισμένος κόσμος, ὅλοι οἱ λευκοὶ καταργεῖ ἔθνικὰς διαφορὰς καὶ δημιουργεῖ τὸν διεθνισμόν. Εἰς διαφόρους γλώσσας ἀποδίδουσιν αἱ σκέψεις ὧν τῶν ἀνθρώπων τὰς αὐτὰς ἀντιλήψεις. Δὲν ὑπάρχουσι πλέον χώραι μὲ ὑπερισχυοῦσας αὐτοκρατορικὰς, καλλιτεχνικὰς, θρησκευτικὰς ἢ ἐμποροκρατικὰς ἀντιλήψεις. «Ἡ Ρώμη, αἱ Ἀθῆναι, ἡ Ἱερουσαλὴμ, ἡ Καρχηδὼν συνεχωνεύθησαν, ὅλοι σκέπτονται καὶ ὑπολογίζουσι τὰ πάντα καὶ ὅλοι τὸ ἔβιον κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον».

Κατὰ τῆς μηχανοποιήσεως αὐτῆς τῆς, ὁποίας ὁ χαρακτὴς καταλαμβάνει ταχέως ὅλους τοὺς κλάδους τοῦ δημόσιου βίου, αὐτὴν ταύτην τὴν ζωὴν μας, τὰς σκέψεις μας, τὰς ὁρμὰς μα., τὴν τέχνην μας, τὸν πολιτικόν μας βίον κλπ. προτείνει (εἰς τὰ ἔργα του περὶ Μελλοντικῶν πραγμάτων καὶ εἰδικώτερον εἰς τὴν Νέαν Οἰκονομίαν του) ὁ Rathenau διὰφορα μέτρα. Τὴν «ὁδὸν τῆς Ἠθικῆς» τῆς «Θελήσεως», τῆς «Οἰκονομίας».

«Ἡ ὁδὸς αὕτη δὲν εἶναι τὸ μέτρον αἰφνιδίως Κυβερνητικῆς ἀποφάσεως ἀλλὰ τὸ σχέδιον ἐνοικοδομήσεως διὰ τὸ ὅποion ἀπαιτεῖται ἐργα-

οία περιττοτέρα της μιᾶς γενεᾶς, καὶ μάλιστα ὅχι νωχελῆς, ἀλλὰ ἐπιμόνου διαφωτίσεως, καλῆς θελήσεως, σκέψιμος·

* * *

Κατὰ τέσσαρας διευθύνσεις διατέμνεται ἡ σημερινή λειτουργία τῆς ἐργασίας, ἀναπτύσσονται τὰ τρωτά της καὶ καθιερύεται τοῦ πρῆπει νὰ ζητηθῇ ἡ μεταβολή: Εἰς τὴν καθ' ἑκαστον λειτουργίαν, εἰς τὸν καταμερισμὸν τῆς ἐργασίας μεταξὺ τῶν ἐμάδων, εἰς τὴν συνεργασίαν τῶν ἐπαγγελματιῶν καὶ εἰς τὴν συνολικὴν κίνησιν τοῦ οἰκονομικοῦ σώματος.

Ἐπιστήμη βιομηχανικὴ δὲν ὑπάρχει. Ἡ βιομηχανία δὲν ἐργάζεται. δὲν σκέπτεται ἐπιστημονικῶς. Ἰσως ἔχουν λυθῇ ἐπιστημονικῶς ὀρισμένα ζητήματα τεχνικῆς, μεταφορῶν, ἐκμεταλλεύσεως τοῦ ἔθρακος, ρυθμίσεως καὶ τυποποιήσεως. Ἡ βιομηχανία ἑμῶς δὲν ἔχασεν ἀκούτι, γρήσιν τούτων, δὲν μετηνέχθη ἡ θεωρία εἰς τὴν πρακτικὴν.

Ὁ Rathenau προτείνει τὴν ἰδρύσιν νέων ὀργανισμῶν, οἱ ὁποῖοι θὰ ἐπραγματοποιοῦν οἰκονομικότητα, μεγαλυτέραν ἀποδοτικότητα καὶ ἐπομένως θὰ ἐξύψουν τὴν παραγωγὴν εἰς τὸ διπλάσιον τῆς προπολεμικῆς. Τοὺς ὀργανισμοὺς τούτους ἀπεκάλεσεν ἐπαγγελματικούς συνδέσμους (Berufsverbände) οἱ ὁποῖοι λειτουργοῦν μὲν σήμερον πολλὰ ὥς, ἐπιδιώκουσιν ὁμῶς κοινὰ συμφέροντα ὅχι γενικὴν κοινωνικὴν οἰκονομίαν. Εἰς τὸν ἐπαγγελματικὸν σύνδεσμον ἐνοῦνται καὶ ἑκαστὰς ἐλαίαι συναφείς ἐπιχειρήσεις βιομηχανικαί, βιοτεχνικαί, ἐμπορικαί. Ὁ σύνδεσμος οὗτος ὥς σταθερὰ ἐνότης συνεργάζεται μὲ τοὺς συγγενεῖς κλάδους. Εἰς τὴν μορφήν ὁ ἐπαγγελματικὸς σύνδεσμος ἐμοιάζει τὴν ἀνώτατον ἐταιρείαν, εἰς τὴν ὁρᾶσιν τὸ συνδικάτον. Αἱ καθ' ἑκαστον ἐπιχειρήσεις συμμετέχουσι κατὰ τὴν σπουδαιότητά των, ἐκλέγουσι δὲ τὴν διοίκησιν τῆς ἀνωτάτου ἐταιρείας. Εἰς τὸ συνδικάτον προσφέρει ἑκαστον μέλος τὰ ἐμπορεύματά του. Τὸ κράτος παρέχει εἰς τὴν ἐπαγγελματικὸν σύνδεσμον πολλὰ δικαίωματα, τὸ δικαίωμα τῆς προσλήψεως νέων μελῶν, μονοπωλίᾳ, τῶς, ἡσέως εἰς ἀργίαν ἀντιοικονομικῶν ἐπιχειρήσεων ἢ μετροπῆς αὐτῶν κλπ. Ἀντὶ τούτων ἐποπτεύει εἰς τὴν διευθύνσιν, ἀπαιτεῖ κοινωνικὰς ἡστίας τοῦ συνδέσμου καὶ ἔχει συμμετοχὴν εἰς τὰ κέρδη.

Εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ συνδέσμου ἀντιπροσωπεύεται τόσον τὸ Κράτος ὅσον καὶ οἱ ἐργάται. Οἱ σύνδεσμοι οὗτοι πρέπει νὰ συντελοῦν διὰ τῆς τακτικῆς λειτουργίας, ὀργανώσεως κτλ. αὐτῶν εἰς τὴν ἀνύψωσιν

καὶ εὐθύναν τῆς παραγωγῆς, εἰς τὴν διάδοσιν τεχνικῶν γνώσεων, βελτίωσιν τῶν ἐργαστασίων εἰς τὸν ἐπιστημονικὸν καταμερισμὸν τῆς ἐργασίας, τὴν κατανεμὴν τῆς παραγωγῆς, τυποποίησιν καὶ ρύθμισιν τῶν δειγμάτων κτλ. Οἱ ἐπαγγελματικοὶ οὗτοι σύνδεσμοι ἐπικοινωνοῦσι μετὰ τῶν γενικωτέρων συνδέσμων τοῦ ἔλου κλάδου (Geverbeverbände), μετὰ τῶν συνδέσμων τῶν ἐργατῶν καὶ μετὰ τῆς κυβερνήσεως. Πάντως ἡ μεγίστη σπουδαιότης προσμετράται εἰς τοὺς πρῶτους συνδέσμους.

Ὁ μεγαλειώδης οὗτος σκοπὸς θὰ ἐπραγματοποιεῖτο διὰ συγκεντρώσεως, εἰς τὴν ὁποίαν δὲν θὰ παρέμενεν αὐτοτελὴς ἐκάστη ἐπιχειρήσις, ἀλλὰ θὰ συντηροῦντο πᾶσι· εἰς μίαν μεγάλην κοινότητα παραγωγῆς. Εἰς αὐτὴν ὅλα τὰ μέλη θὰ συνεσχετιζόντο ὀργανικῶς, θὰ ἐκινουντο ὡς μία ζωντανὴ ἐνότης, μὲ ἐνιαίαν κρίσιν, δύναμιν καὶ θέλησιν, ὅχι ὡς συνομοσπονδία ἀλλ' ὡς συμπαγὴς ὀργανισμός. Ἀκριβῶς ὡς ἐάν εἰς καὶ μόνος, εἴτε δισεκκατομμυριῶχος, εἴτε Τράπεζα, εἴτε Κράτος ἐγένετο κύριος ὅλης τῆς βιομηχανικῆς οἰκονομίας καὶ ἀνελάμβανε νὰ τὴν διευθύνῃ ἐνιαίως. Σήμερον ἄλλω· τε ἔχομεν πολλοὺς τοιοῦτους ὀργανισμοὺς εἰς πολὺ μικροτέραν ὅμως κλίμακα ἐκτάσεως¹⁾.

* *

Τὸ Νέον τοῦτο κράτος, τὸ μελλοντικὸν λαϊκὸν κράτος (Volksstaat) ἡλείθ Rathenau ὡς μᾶς ζωγραφίζει εἰς τὸ ὑπὸ τὸν αὐτὸν τίτλον βιβλίον του· καθαρώς δημοκρατικόν. Ἀπαιτεῖ οὐσιαστικὰς καὶ δικαίας εἰς τὸ ἀπώταρον μέλλον ἐποδλεπούσας νομοθετικὰς, διοικητικὰς καὶ πολιτικὰς ἀρχάς. Πολεμεῖ τὸ σύστημα τοῦ ἐνὸς κοινοβουλίου, τὸ ὅπερ ἐν δύνανται πλέον νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὰς πολλαπλὰς ἀπαιτήσεις τῶν χρόνων μας καθὼς καὶ τὰς συγκεντρωτικὰς πολιτικὰς τάσεις. Τὸ οἰκονομικὸν κράτος στηρίζεται εἰς τὰ οἰκονομικὰ συμφέεδια, τὸ πολιτικὸν κράτος εἰς τὰ εἰδικὰ κοινοβούλια, ὡσαύτως τὸ ἐκπολιτιστικόν, τὸ διοικητικόν, τὸ θρησκευτικόν κτλ. εἰς ἀναλόγους ὀργανισμοὺς²⁾.

1) Εἰς τὰ σχέδια ταῦτα τοῦ Rathenau προβλέπετο καὶ ἡ ὑπὸ τῆς γερμανικῆς βιομηχανίας καὶ τῶν Γερμανῶν κεφαλαιοκρατῶν Stinnes καὶ Siemens ἐκμετάλλευσις τῆς ἀχανοῦς Ρωσσίας, ἵνα διὰ τοῦ τρόπου τούτου γίνῃ δυνατὴ ἡ κατεβολὴ τῶν ἑτανορθώσεων. Μάλιστα ἡ πρόσφατος συμφωνία τοῦ Ραπάλλο ἐκάλυψε τὴν ἀρχὴν αὐτὴν τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῆς Ρωσσίας.

2) Εἰς τὴν εἰς τὸ πεῦχος τοῦτο παρηρητημένην πραγματείαν «Ἐργασία» κρίνεται ἡ ἀπεργία καὶ ὑποδεικνύεται ὁ τρόπος πρὸς συμφέρονσαν ὁμαδικὴν ὁργάνωσιν ὅλων τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων.

Ἀτελής είναι ἡ σκιαγραφία τοῦ οἰκονομικοῦ οἰκοδομήματος τοῦ Rathenau ἀνευ τῆς ἀναλύσεως καὶ τῶν σπουδαιότερων τοῦλάχιστον ἐκ τῶν ἄλλων νεωτέρων μάλιστα ἔργων του. Τὸ τοιοῦτον θὰ ἀπῆται ἐπὶ πολὺν χρόνον ἀπασχόλησιν μετ' αὐτῶν. Δυστυχῶς δὲ πρέπει νὰ ἀρκεσθῶ εἰς τὸ νὰ εἰπω τρογάδην δύο λέξεις περὶ τινῶν μόνον ἐξ αὐτῶν.

Εἰς τὸ περὶ Κάρλςερ ἔργον του ¹⁾ τὸ λαϊκώτατον ἐκ τῶν βιβλίων τοῦ Rathenau, ἀνασκοπεῖται ἡ ἐποχὴ τοῦ Γουλιέλμου καὶ μᾶς παρέχεται ἡ βαθυτέρα καὶ ἀμεροληπτοτέρα εἰκὼν τοῦ Γουλιέλμου. Μετὰ φρίκης διαισθάνεται εἰς αὐτὸ καὶ τὰ τῆς συνθήκης τῶν Βερσαλλίων. Εἰς τὸ Μετὰ τὴν Πλημμυρίδα τὸ ὅποιον ἀρχίζει μὲ τὰ Ὀμηρικὰ «Πρόσθε λέων, ὀπισθεν δὲ δράκων, μέσση δὲ χίμαιρα» μᾶς εἴζει ἀκριδῇ εἰκόνα τῆς ἐννοίας τοῦ ἐκσοσιαλισμοῦ, βαθείας νύξεις καὶ συμβουλᾶς. Καταλήγει δὲ μὲ ἐπίκλησιν πρὸς ὅλους ἐκείνους τοὺς ὁποίους δὲν τυφλεῖ τὸ μῖσος ὡς ἐξῆς: «Ὁ Γερμανικὸς λαὸς δὲν εἶναι ἐνοχος». «Χωρὶς νὰ εἶναι ἐνοχος διέπραξεν ἀδικίαν». «Τοῦτο θὰ τὸ διαγνώσωσιν οἱ εἰς τὰ βάθη τῆς ψυχῆς βλέποντες». Θὰ ἐπικρατήσῃ λοιπὸν «Φιλανθρωπία ἢ Βία; Συμφιλίωσις ἢ ἐκδίκησις; Ἐλευθερία ἢ Καταπίεσις;». «Λαοὶ ἀναλογισθῆτε τοῦτο! Ἡ ὥρα αὕτη (Δεκέμβριος 1918) δὲν κρίνει ἡμᾶς μόνον τοὺς Γερμανοὺς, κρίνει ἡμᾶς καὶ σὰς, κρίνει ὅλους μας. Ἄν μᾶς καταδικάσετε θὰ βαστάσωμεν τὴν κακὴν τύχην μας καὶ θὰ καταστραφῶμεν ἐπιγίαιος. Δὲν θὰ ἀκούετε οὐκ ἐν τῇ παράπονά μας. Θὰ ἀκουσθεὺν ὅμως αὐτὰ εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο, εἰς τὸ ὅποιον οὐδέποτε ἔμεινε παράπονον ἀπὸ ἀνθρωπίνην καρδίαν χωρὶς ἀπήχησιν».

Εἰς τὸ περὶ «Ἀνωμόμων Ἑταιριῶν» ἔργον του, πιστὴν καὶ ἀκριδῇ ἀναπαράστασιν καὶ κριτικὴν μᾶς τῶν σπουδαιότερων μορφῶν ὁργανώσεως τοῦ οἰκονομικοῦ μας βίου, προδιαγράφει ἀνωτέραν, τοῦτ' αὐτὸ οὐτοπακὴν, κοινωνικὴν τάξιν τῆς ὁποίας τὴν γένεσιν διαισθάνεται. Μετὰ τῶν «Προβλημάτων τῆς Νέας Οἰκονομίας» τοῦ «Ἐφοδιασμοῦ τῆς Γερμανίας διὰ τῶν πρώτων ὁλῶν» καὶ πρὸ παντὸς τῆς συνθέσεως πάντων τούτων εἰς τὰ «Μελλοντικὰ Πράγματα» θεμελιούνται αἱ κύριαι γραμματικαὶ καὶ κοσμικαὶ τάξεις πολὺ ἀνωτέρας τῆς σημερινῆς τῆς χαρακτηριζομένης διὰ τῆς «Μηχανοποιήσεως» τῶν πάντων. Ἀπελευθερώσεως τῆς ψυχῆς, ἐνδυνάμωσις τῶν ἠθικῶν ἀξιών, αἱ ὁποῖαι ἐπικρατοῦν διὰ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς μεγαλυτέρας συνεισθέσεως τῆς εὐθύνης κλπ. εἶναι αἱ κυριαρχοῦσαι μορφαὶ τῆς τάξεως ταύτης.

1) Μεταφράζεται νῦν ἐν τῇ «Πατρίδι» 29 Ἰουνίου 1922 καὶ ἐξῆς.

«Σπουδαίαι μετατροπαί ἐπὶκαίνται ὡς πρὸς τὴν φύσιν τῆς οἰκονομίας μας καὶ ὡς πρὸς τὴν οἰκονομικὴν μας σκέψιν. Ὁ πόλεμος καταβρυμάτισε τὸ εὐρωπαϊκὸν οἰκονομικὸν καὶ κοινωνικὸν οἰκοδόμημα..... Ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τούτων δὲν θὰ ἀναστηθῇ τὸ βασίλειον οὐτε τοῦ κοινωνικοῦ Κομμουνισμοῦ ¹⁾ οὐτε τῶν ἐλευθέρως κινουμένων οἰκονομικῶν δυναμειῶν. Καὶ εἰς τὴν φύσιν τῆς ἐπιχειρήσεως δὲν εἶναι γραπτὸν νὰ ἐνδυναμωθῇ εἰς τὸ μέλλον ἡ ἀτομικὴ οἰκονομικὴ πρωτοβουλία. Τὸ μέλλον ἀπαιτεῖ ἀπὸ τὴν καθ' ἑαυτὸν ἐπιχειρήσιν ἐπίγνωτον προσαρμογὴν αὐτῆς πρὸς τὴν οἰκονομίαν τῆς ἐλότητος καὶ ἐπίτασιν τῆς εὐθύνης τῆς ἀπέναντι τῆς κοινωνίας καὶ τοῦ κράτους».

Καὶ ὅλα τὰυτὰ ἀνέπτυσεν ὁ Rathenau μὲ πνεύμα καὶ φαντασίαν, μὲ καλλιτεχνικὴν δύναμιν ἀναπαραστάσεως, μὲ βαθύ βλέμμα, μὲ θάρρος καὶ τὸ σπουδαιότερον πάντων μὲ ὀρισμένην ἡθικὴν θέσιν πλήρη ἀνθρωπισμοῦ καὶ ἀναγνωρίσεως τῆς ἀξίας τοῦ ἀνθρώπου ὡς τοιούτου. Ἐπίστευεν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πνεύματος καὶ ἤντλει ἐκ τῆς πίστεώς

1) Ὁ Rathenau ὡς εἶδομεν δὲν ἦτο σοσιαλιστὴς ὑπὸ τὴν συνήθη κομματικὴν ἐννοίαν, μάλιστα ἐνῷ ἡ πρώτη ἐπὶ τοῦ ἐκσοσιαλισμοῦ ἐπιτροπὴ ἐν Γερμανίᾳ, ἄνευ τοῦ Rathenau προέτεινε διὰ τὴν «οἰκονομίαν τῶν ἀνθρώπων» τὴν ἐθνικοποιήσιν τῶν ἀνθρακωρυχείων καὶ τὴν τελειῶν ἀπαλλοτριώσιν αὐτῶν ἀπὸ τοῦ κεφαλαίου, ἡ δευτέρα ἐπιτροπὴ εἰς ἣν μετέλθεν ἐδιδάσθη. Ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Rathenau συνετάχθη ἡ ὑπόμνημα, τὸ ὁποῖον ἐξήτει μὲν τὸν οἰκονομικὸν περιορισμὸν τοῦ Ἐπιχειρηματίου καὶ τῆς Ἀωνύμου Ἐταιρείας, ἡθελαν ὅμως νὰ διατηρηθοῦν ἀμφοτέρω τούλχις ἐπὶ τοῦ παρόντος. Τὴν μεγίστην σημασίαν ἀπέδιδε πάντως καὶ ὁ Rathenau εἰς τοὺς Γενικοὺς Διευθυντοὺς ὅχι δὲ τόσον, εἰς τοὺς ἰδιοκτῆτας - κεφαλαιούχους. Ἡ ἐξέλιξις ὅμως καὶ μοναδικὴ θέσις τῶν Γενικῶν τούτων Διευθυντῶν στηρίζεται πρὸ παντός ἐπὶ τῆς φύσεως τῆς κεφαλαιοκρατικῆς ἐπιχειρήσεως. «Δεῖξάτε μου, ἔλεγε, τὸν Γενικὸν Διευθυντὴν ὁ ὁποῖος θὰ εἰργάζετο καὶ εἰς τὸ μέλλον ἂν δὲν ἐγνώριζεν διὰ τοῦ εἰσοδήματός του ἐξαριῶται ἡ ἀνεξαρτησία τῆς οἰκονομικῆς του ὑποστάσεως. Αὐτοὶ εἶναι οἱ βασιλεῖς, αὐτοὶ εἶναι οἱ ἀυτοκράτορες οὐκ ἀνθρώποι, αὐτοὶ εἶναι οἱ ἐλεύθεροι μονάρχαι εἰς τὸν κλάδον τῶν». Διὰ τοιαύτας κυριάρχους οἰκονομικὰς προσωπικότητας δὲν ὑπάρχει πλέον θέσις εἰς τὴν ἐκσοσιαλιστικὴν καὶ ὁμοδικῶς διευθυνμένην οἰκονομίαν. Τὰς σκέψεις ταύτας τοῦ Rathenau ἀνῆρσαν οἱ Hilferding, Kuczynski κλπ. τὸ δὲ ὑπόμνημα κατέληγε «Ὁ ἐκσοσιαλισμὸς δύναται νὰ φέρῃ τότε μόνον καλὰ ἀποτελέσματα, ὅταν ἐκλείψῃ ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ τοῦ ἀτομικοῦ καὶ τοῦ γενικοῦ συμφέροντος, ὅχι δὲ ἂν ἐξαναγκάσῃ τις τοὺς ἀντιπροσώπους ἀμφοτέρων τῶν συμφερόντων νὰ συνεργάζωνται. Ἐάν διατηρήσωμεν τὸ ἀτομικὸν κεφαλαιοκρατικὸν σύστημα, ὑπεβάλλομεν δὲ αὐτὸ ὑπὸ αὐστηρὸν ἔλεγχον, τότε θὰ πληξώμεν τὴν ἀτομικὴν πρωτοβουλίαν εἰς τὸ κύριον νεῦρόν της, χωρὶς ἀπ' ἑτέρου νὰ ἐπιτύχωμεν τὰ πλεονεκτήματα τῆς ὁμοδικῆς οἰκονομίας». Βλ. H. Ströbel 2^ο ἀν. σελ. 170) 186.

του ταύτης νέας ἐλπίδας. Αἱ ἐλπίδες του αἰετι φυσικῶς διεμορφῶντο πάντοτε εἰς ἔργα, διότι ἡ κινητήριος δύναμις αὐτῶν δὲν ἦτο ὁ φόβος, ἀλλ' ἡ ἀκράδαντος πίστις, πίστις πηγάζουσα ἀπὸ τὴν ἀγάτην πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα καὶ ἀπὸ τὴν δεινὴν κρίσιν εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκειται τὴν μερὸν αὐτῇ. Εἰς τὰς σκέψεις του παρετάσσοντο καὶ ἀλληλοὑπεστρεφόντο αἰτήματα οἰκονομικά, μεταφυσικά, ἠθικά, φιλοσοφημένης ιστορίας, κριτικῆς τῆς κοινωνίας καὶ τῆς θεωρίας τῆς πολιτείας.

Εἰς τὸν αἰῶνά μας θὰ ἐπιδράσῃ ἀσφαλῶς ἡ ἰσχυρά καὶ ἀγαθή, ἡ δημιουργικὴ καὶ ὑψηλῆς, ἡ ἠθικὴ καὶ ἰδεολογικὴ ὑπόστασις τοῦ Rathenau. Ἡ ἐνακάθαρσίς μας θὰ ἐπιτελεσθῇ, καὶ μάλιστα μὲ τὴν κοινωνικὴν γρᾶμμὴν ἐκείνην τὴν ὁποίαν ὠρᾶμετίσθη ἡ εὐγενὴς προφητικὴ ψυχὴ τοῦ μεγάλου ἰδεομάττορος.

